

(ОПОВІДАННЯ СТАРОГО РІПНИКА)

I

То тепер наш Борислав зовсім на пси зійшов! І жида нарікають, і пани нарікають, і робітники нарікають. Усім недобре. Роблять людиська, як ті коні в кираті, довбають святу земленьку, черпають кип'ячку, тягають віск. Сказав би хто: дар божий! Золото! Маєтки! А глядіть-но ви, десть усе те так пропадає, що й сліду нема. Так як би дідько всім тим давився. Чим більше божого дару видобувають із землі, тим більше всі бідніють. Не розумію, як-то воно так діється, а так є. І заробітків давніх нема, і веселості та гулятики нема, як колись бувало, а йде чоловік до того Борислава так, як тота худобина у різницю; ану ж сьогодні на мене черга головою наложити! А не пропаду, то й так не виграю багато, от, аби продихати. Про те, щоби допомогтися бідному чоловікові з того заробітку, придбати щось для господарства або й зовсім на ноги стати, з наймита зробитися господарем, як то давно бувало, — про те нині нема що й думати. Жебрацтво та й годі!

А за моїх молодих літ не те було! Отак тридцять літ тому було б вам зазирнути до Борислава, то було на що подивитися, було чого послухати! Того теперішнього ніби місточка оплаканого ще зовсім не було, тільки ями понад потоком, та й то неглибокі. Тих нинішніх зломиголов по сто та по півтора метрів ніхто тоді і в сні не бачив. Прокоплеш було п'ять, шість сажнів, а як десять, дванадцять, то вже велике свято, і вже чуєш: сопух б'є, на дні ями проступають бульки, чути якийсь клекіт, шипіт — ого, то вже знак, що пора забивати яму! Заб'єш на одну ніч — другого дня відіб'єш, повна яма кип'ячки, лиш бери та черпай!

Там-то було надивитися, як жида скакали коло такої ями, як цмокали, як припадали коло нас, робітників! Мало в руки не цілували, а все частували та припрошували:

— Івануню! Дай вам боже здоровля! Ну, та напийтеся! А як гадаєте, заб'ємо нині яму?

— Ні, ще треба покопати.

— Ни, а може би, нині забити?

— Та забивай, коли хочеш, але я тобі мовлю, що задармо буде!

І так було, як робітник мовив. Е, стояли тоді жиди о нашу ласку, поводитися з нами не так, як нині, бо самі ще були маленькі, ще, як то кажуть, тільки зачали куштувати шилом патоки!

А тодішні робітники! Що то за хлопці були! Не таке харлацтво, як нині до Борислава лізе. Тоді йшли щонайліпші парубки, не раз господарські сини, але найчастіше бідарі, наймити, круглі сироти, що вік прожив у наймах, у тяжкій праці, не раз, відколи жив, то не мав у своїй кишені ринського при купі, не знав іншого смаку в роті, крім борщу, та росолянки, та горівки. А тут нараз ринський денно! І твоє все, нікому не давай рахунку, ні з ким не ділися, ні на кого не озирайся! Ніхто на тебе не дивиться, ніхто тебе не знає, ніхто тобі в руки не зазирає. Сам собі в компанії таких самих, як ти,— роби, що хочеш, жий, як знаєш! І жили хлопці! Робота роботою, але по роботі, вечером, як почнеться було гуляння, то було на що надивитися! Нині таких гулянок ніхто й думкою не збагне! Крики, співи, пиятики, бійки, різні збитки і жарти, аби грошам промити очі. Для правдивого ріпника встид було не пропити в неділю всего, що заробив у тижні. Поплатив чи не поплатив за харч, відложив чи не відложив що на чорну годину, але в шинку, між товаришами він був пан. Горілки, пиво, вино, печені — все йому мусило бути.

— Напчихати мені на все! Завтра або позавтру, може, дідько вхопить мене! Гуляймо, хлопці, поки час, поки наше!

Неділя, а попри неї й понеділок, то був у Бориславі такий ярмарок, такий клекіт і гармидер, як би сто жидівських шкіл на одну купу зсипав. П'ємо, гуляємо, а потім, побравшись за руки, лавою сунемо по дорозі поміж бараки — бо то був тодішній Борислав: село оддалік, а тут, де нинішній Борислав, то була серединою дорога, а по обох боках бараки, де-де починали будувати хати — отже, сунемо по дорозі і ревемо нелюдськими голосами:

Ой не жалуй, моя мила,

Що я п'ю!

Тоді будеш жалувати

Як я вмру!

А най-но покажеся жид та заговорить:

— Івануню, час би до роботи!

Ну-ну! Мав би ся він! Зараз його обступлять, ніби добрі приятелі. Сей у бочку з кип'ячкою руку встромить та й на бекешу ззаду приліпить йому здоровенну п'ятку! Другий у бочку руку встромить і наперфумує йому нею всю бороду, третій такою ж рукою пейси йому підкрутить, четвертий обі долоні положить йому на плечі ще й приговорює:

— Мошку! Та чого тобі квапитися? Нас дідько візьме і тебе візьме. Ми погинемо ріпниками, ти здохнеш багачем. Не бійся, твоє не втече! Ходи, напийся з нами! Але ж бо ти файно виглядаєш! Ай-ай, твоя рідна Сура тебе не пізнає!

Жид ніби всміхається, а сам злий, мало не трісне! Але що має робити? Хлопи як медведі, ще до того п'яні. Поліції ніякої, ані жандармів тоді ще в Бориславі не було, не було при кім жидам брикати.

Але швидко вони навчилися!

II

Ага, що то я хотів оповісти вам? Про полуйку! Тепер уже про неї мало хто й тямить, а тоді то було для ріпників так, як для дитини калач, що мама привезе з міста.

Бачите, був такий звичай, що в котрій ямі показалася кип'ячка, то перша бочка йшла на робітників, що працювали при ній. Вони могли або взяти її і продати, кому хотіли, або властитель мусив викупити її у них. Невеликі то були гроші, десять, пізніше п'ятнадцять ринських, ну, але для тих чотирьох людей, що робили при ямі, то був ладний крейцар. То вже як пішла чутка, що в тій а тій ямі докопуються до кип'ячки, то йшов гамір по всіх кошарах:

— Ого, у Гершка чи там у Мошка позавтру полуйка буде.

Ну, а того вам не треба й казати, що то значило. То значило — пиятика така, що всі ті гроші там на місці мусять минутися. То вже ріпники бігли на полуйку, як свахи на весілля.

Не знаю вже, хто то встановив той звичай, та здається, що не жиди. Вони дуже криво дивилися на нього, але не могли нічого порадити. Вже як раз була така встанова, то ріпники були б йому кошару рознесли і його самого з головою в ту бочку всадили, якби він не захотів дати їм полуйки. Зразу жиди, поки були бідніші, радо давали; потім, як розпаношіли троха, почали кривитися, далі приходило до сварок, а вкінці, після великого огню 1874 р., то й зовсім скасували сей звичай.

Отже то з тою полуйкою на моїх очах була сторія.

Робили ми — я, і Гриць Хомик — він тепер є війтом у Запалім, і Іван Карапуз, небіжчик уже — при одній ямі у Йойни. Якось він дивно

прозивався, але ми називали його "Йойна з трьома бородами", бо мав бороду, розділену на три косми, та й то середній був чорний, а два крайні сиві. Зовсім так виглядав, як грива гуска. Давно його вже вирвало, таки через ту полуйку зо світа зійшов, що вам хочу за неї розповісти, а от синище му, Борух, скапцанів зовсім, фірманить тепер у Дрогобичі.

Той Йойна недавно прийшов був до Борислава десь-відкись з гір. Казали, що доробився маєтку, гендлюючи волами, а тепер хотів розбагатіти в Бориславі. Зараз у одної баби закупив частку поля — не скажу: запівдармо, бо таки би мусив їй щось дати, а так-таки за ні за що, за пару кварт солодкої горівки. Баба була сама, стара, мала хату та й той кавалок поля далеко від села, на мокляках. Решту її чоловік ще перед смертю пропив. От вона рада була, що позбулася тої решти, а випивши горівки і проспавшись, пошила собі торби, перехрестилася та й пішла по жебранім хлібу. А Йойна зараз зачав копати два закоми на тім куснику.

Якось йому не щастилося. Видно було по нім, що аж трясеся, щоби швидко розбагатіти, бігає, нюхає, підганяє робітників, зазирає до ями. А наші ріпники дуже того не любили. Дурили його. Візьмуть, принесуть відкись кибель ропи, вечером виллють у яму, а рано, коли видобувають глину з ями, наш Йойна аж підскакує:

— Ого, є вже, є! Є кипичка у мене! Івануню, а багато там її є? — кричить він униз до робітника.

— Тільки, що аж не видно.

— Як то? Як то? А от же на глині є.

— Та то, Йойно, слиниться земля! — відповідає той з ями.

— Як то слиниться? Я ще не чув, щоб земля слинилася.

— Та так, що кип'ячка є десь глибоко, а тут тільки така піна на глині виступає.

— Ну, а швидко буде, Івануню, швидко буде?

— Та переказувала, що буде, тільки почекайте! — нерадо відповідає робітник і щосили гепне дзюбаком у твердий леп.

— Ни-ни, нівроки! — приговорює Йойна сам до себе і відходить, і не йде, а біжить до другої ями, щоб і там довідатися, що в ямі "слиниться, але кип'ячка казала зачекати".

Кілька разів так дурили хлопці Йойну, а самі сміються, аж рака лазять. Та ба, їм сміх, а Йойні починає вже терпцю не ставати. І не так терпцю, як дрібних. Грошей у нього в запасі було не дуже багато, а двоє ями відразу копати і цямувати, то день у день коштує. Доять його ті ями, так що доять, а пожитку нема. Далі одної п'ятниці він, видно, обрахувався з касою, прийшов пополудні до кошари, ходить, зазирає до ям, цмокає і в пальці тріскає та свої три бороди розгортає, а далі каже до мене — я власне одну шахту при млинку робив:

— Слухайте, Івануню, як вам здається, швидко буде у нас кип'ячка?

— А хто ж її у бога знає? — відповів я.

— А земля слиниться в ямі?

— Щось перестала.

— А сопух чути?

— Щось не чути.

— То, може, ми не на добрім місці почали копати?

— Га, може бути.

— Може би, зачати в іншому місці?

— Або я знаю.

— Я думаю, що он там, у тій долині... Як ви думаєте, Івануню, була би там швидше кип'ячка?

— А хто її знає.

— А я думаю, що там була би як не на п'ятім, то на шестім сажні.

— А почім ви міркуєте?

— Бачите, Нута Грауберг он там за межою в тій самій долині копле.

— Та що з того, що копле? Ще нічого не докопався.

— Ропа вже показалася.

— Га, як показалася ропа, то, певно, швидко буде й кип'ячка.

— То що, може, зачнемо й ми там одну яму копати?

— Як міркуєте.

— Але тут жаль покидати.

— Та жаль.

— Якби знати, що тут швидше буде.

— Е, якби знати!

Так радився зо мною Йойна. Ховай боже, не міг сказати, щоб я намовляв його на сей або той бік. Я так само не розумівся на тім, де копати, а де не копати, як і він.

Ще кілька день Йойна ходив, муркотів, метикував, радився з іншими жидами, а далі сказав:

— Годі, хлопці! Забивайте ті ями! Зачнемо нові, в іншій місці.

Нам то байдуже. Зачнемо, то зачнемо. Нам іще й ліпше, бо наверху легша робота.

III

Нута Грауберг — то був найближчий сусід і найтяжчий ворог нашого Йойни. Чи насправді так було, чи тільки так здавалося Йойні, що Нута все робив йому наперекір. Наперекір йому купив частку зараз обік Йойни, і то так само запівдармо, як і сей. Наперекір йому він зачав так само копати дві ями, тільки що був осторожніший і один закіп зробив на горбику, там, де були Йойнині оба, а один на долинці, там, де тепер збирався копати Йойна. Оба сусіди ненавиділи один одного страшенно. Коли Йойна здибав рано Нуту, то плював услід за ним, а коли сам він перейшов Нуті дорогу, то сей ніколи не занедбав буркнути вслід йому сердечно:

— A Ruachn da'n Tat'n aran*!

Та коли Йойна був захланний, хапчивий, при тім облесливий і швидкий до гніву, то Нута був спокійний, любив жарти і кпини, а з робітниками поводився, як з добрими сусідами. Часом ставав він коло

своїї кошари і, бачачи, як Йойна нипає коло своїх ям, та знаючи, як ріпники кепкують собі з него, починав і собі ж жартувати.

— Йойне,— мовив він.

— А що? — відмовляв Йойна по-жидівськи.

— А слиниться в твоїй ямі?

— А фрас на твої кишки! — відповідав Йойна і відходив до кошари. Покрутиться там, ніби забув щось, та й іде геть, а по хвилі вже чуємо оддалік, як Йойна говорить:

— Нуте!

— Ни?

— Накажи своїм людям, щоб не сипали мені леп на мій ґрунт.

— Обгороди собі свій ґрунт,— відповідає Нута.

— Я тобі насамперед загороджу зуби.

— Biste meschüge?* Чого чіпаєшся? — кричить Нута.

— Сам ти meschüge!* Сам ти чіпаєшся мене.

Свари бували з кожним днем частіші, поки вкінці оба противники не згодилися на одно: спільним коштом розгородити свої частки високим парканом. Але спокою між ними, проте, не було. Йойна зависливим оком дивився на Нуту, щодня бажав, щоб його ями позавалювалися, щоби Нута "зламав кишки" і щоб він ніколи не бачив його на очі. Здається, що й Нута платив Йойні такою самою монетою. Коли ж у Нути в тій ямі, що

була в долинці, показалася ропа, себто рідкий чорний плин з нафтовим запахом, але нездалий до фабрикації нафти, хіба тільки на смар для возів, Йойна не міг заснути, не міг знайти собі спокою, поки не забив обох своїх ям на горбику і не почав копати дві нові ями в долинці.

— Йойне,— кпив собі з-за паркана Нута,— а слиниться в твоїх ямах?

— Так само, як у твоїх.

— А коли буде полуйка?

— Оба одного дня справимо.

— А маєш уже бочки на кип'ячку?

— Як буде треба, то знайдуться.

— То, певно, твій бондар пішов сьогодні в ліс по обручі?

— Такий самий мій, як і твій.

— А я тобі мушу за одну річ подякувати, Йойне.

— За що?

— За те, що ти вступився мені з горбика.

— Я — тобі?

— Ну, так. Ти викопав десять сажень і я десять. Тепер я прокоплю ще два, і вся кип'ячка з твого закопу зійде до мого.

— Бери її собі! Дай, боже, щоб ти довіку лиш тільки мав, що є в моїм закові!

Нута жартував, а Йойна з цілого серця бажав йому того, що говорив. А тим часом доля інакше зажартувала собі з них обох. Не минули два дні, коли в Нутовім закові на горбі показалася кип'ячка. Нута перший справляв полуйку і нас запросив на гостину. Йойна мало не стікся зо злості.

— Ай-вай! Що я наробив! Пощо мені було кидати свої ями! — кричав він, рвучи на собі пейси.— Я був би тепер мав кип'ячку, а так сей трэфняк вибере всю! Його яма глуща, то з мого ґрунту вся стече до него.

— Не бійтеся, Йойно, — мовив я,— коли у Нути показалася, то і у вас буде. Викопав він дванадцять сажень то ви викопліть чотирнадцять, то тоді з єго завою буде течі до вашого.

— Правда ваша, Івануню, правда ваша! — скрикнув Йойна.— Ану, хлопці! Покидайте ті нові закові, вертаймо до старих.

— Слухайте, Йойно,— мовив я до него. — Не так ви зробіть. Лишіть одну компанію тут, нехай коплють тут один завіт, а одні нехай ідуть там.

— Добре мовите, Івануню, добре мовите! — лебедів Йойна.— Лиш ви мені все так файно радьте, то вже як у нас кип'ячка покажеся, то я вам таку полуйку справляю, таку полуйку, що аж!..

— Та вже ми надіємося, що ви не будете такі... кривди нам не зробіте. Адже ви бачили, яку Нута полуйку справляв.

— Що Нута? До чого Нута? Нута капцан, парх, паскідник! Що він розуміє! Я ще надіюся побачити, як він буде тікати відси з торбами!

А Нута тим часом черпає із своєї ями кип'ячку та й черпає, денно по двадцять бочок відвозить до дестилярні. А Йойна стоїть перед своєю кошарою, рахує бочки та аж дуситься, аж зубами скрегоче зі злості та з зависті. У Нути коло кошари гармидер, крик, повно жидів, фір з возами і кіньми, а у Йойни пусто та сумно, тільки чути скрип корби, що двигляє кибель, повний сухого лепу, та писк млинка, що жене до ями свіже повітря.

— Йойне,— кричить із-за паркана Нута.

— Що є? — відгукує Йойна.

— Чи то правда, що ти завтра забиваєш свою яму?

— Дай, боже, щоб твоє слово було сказане в щасливий час!

— Бо я хотів тобі щось сказати.

— А що таке?

— Як завтра не заб'єш, то продай її мені.

— Давися своєю.

— Ни, чого гніваєшся? Я тобі зверну кошт і дам п'ять шісток відчипного.

— Щоб тобі язик відчепився від твого тріфного рота!

— А знаєш що, Йойне?

— Не потребує знати.

— Я виджу, що ти добрий чоловік. Як закоплеш усі свої гроші, то приходи до мене за касієра.

— А ти як будеш жебраком, то приходи до мене два рази на тиждень, за кожним разом дістанеш феника.

— Добре, Йойно! Запам'ятаю собі те, ти запам'ятай собі те, що я сказав. І пам'ятай, як будеш продавати закопи, то вже по сусідству удайся до мене першого. Добре заплачу.

— Щоб ти не дочекав платити, а я брати від тебе! — кричав розлючений Йойна і тікав до своєї кошари.

IV

І сим разом Нутові жарти мали справдитися. Отся пересварка була в четвер, а в п'ятницю пополудні роблю я шахту в ямі, чую — сопух підходить, робиться чимраз густіший, сильніший, починає мені памороки забивати. Дзвоню я до того, що при млинку, щоби дув щосили.

— А що там, Івануню! — кричить згори Йойна. — Є сопух?

— Та є.

— А слиниться яма?

— Ні, не видно.

— А не булькоче нічого?

— Ні, не чути.

Тут йому говорю, а тут дивись! Що вдарю дзюбаком у глину, а з-під дзюбака: пшш! Сопух іде, мов із ковальського міха дує. А далі починає проступати таке, мов піна, мов бульки.

"Е,— думаю собі,— буде завтра полуйка! Або ні, ще сьогодні буде. Але не Йойна дасть нам її. Добре, що у него швидко шабас заходить! Зробимо ми собі полуйку самі, та таку, що буде що споминати".

Тут собі міркую, а тут прислухуюся. А підо мною немов щось живе в землі рушається, булькоче, клекаче, здається: ось-ось бухне і залле мене. А сопух дусить мене, хоч той при млинку працює з усієї сили.

Став я, міркую, що тут діяти, а Йойна вже кричить з гори:

— Ну, Івануню, чого ти стоїш?

— Бо змучився і сопух дусить.

— Може, слиниться?

— Та де там слиниться.

— А може, булькоче?

— Та булькоче, булькоче.

— Ой, чи на правду? Ну, Івануню, кажи!

— Та булькоче, але мені в животі, бо пісно обідав сьогодні.

— А бодай ти жартував, а не хорував! Ну-ну, дзюбай, дзюбай, нехай кибель не чекає.

"Щоб ти там закаменів, жидюго!" — подумав я собі. А тут чую, що коли дзюбну ще раз порядно у дно ями, то готова відразу кип'ячка бухнути. Розуміється, жид побачить се, наробить гомону, поставить варту, і наша полуйка пропала, дістанемо те, що жидові з носа капне. А мені дуже сего не хотілося. От я взявся дзюбати землю, але не з дна, тільки з боків ями. Ба, та бо й тут усюди з-під дзюбака: пшш! та пшш! Що за диво! Відразу немов десь пудами пригнало ту кип'ячку, так і чути, що з усіх боків преться і тиснеться до ями. То вже я то сяк, то так нипаю та шолопаю, щоб дотягти до вечера, а все подаю до відра саму суху глину, без сліду кип'ячки. Далі почала й моя лампа пчихати. Сопуху в ямі занадто багато. У мене голова хоч і яка міцна, а також почала нестаткувати. Світ крутиться, поперед очима зачинають бігати колеса, зразу зелені, далі червоні, в горлі нудить, мовби там застромляв хто суху ложку — ні, довше не видержу! Дзвоню я, щоб тягли мене догори.

— Ни, Івануню,— кричить Йойна згори,— а що там?

— Тягніть догори, мені недобре! — кричу я. І, вхопивши обіруч дзюбак, я щосили затяв його в ослизлу вже від кип'ячки глину на дні ями, а до кінця ручки прив'язав тонкий, а міцний шнур, що був у мене за поясом про всяку пригоду.

— Тягніть! — кричу ще раз.

Потягли мене догори. Коли тягли, я помаленьку розпускав той шнур із-за пояса, а кінець його прив'язав до сучка цямрини вже при самім краю ями. В ямі темно, їм згори сего не видно, а я собі своє знаю.

Витягли мене, і я відразу повалився на землю, мов неживий.

— Ой-ой,— скрикнув Йойна,— він заморочений! Івануню! Івануню! Що тобі є? Чи чуєш мене?

Я чую добре, але вдаю зовсім небіжчика. Надувся, посинів. Жид аж руками об поли вдарився.

— Ай-ай! Рятуйте! Відтирайте! Води!

— Горівки! — крикнув той, що був при млинку.

Йойна кинувся видобувати зі своєї торби горівку. Поки мене терли, та оживлювали, та покріпляли, то вже почало смеркатися. Мені тільки того треба.

— Ну, що, Івануню,— допитує мене Йойна, клячачи надо мною з горівкою,— є там що в ямі?

— А дідько є лабятий! Заморока та й годі.

— А кип'ячки нема?

— А най вона тобі вся скипить і ти сам з нею!

— Ни-ни, пощо то таке говорити? То преці дар божий.

— Дідьчий, не божий! Ще нічого нема, а я ледво душі не загубив.

— Ни, але як гадаєш, буде що?

— Та певно, що буде, але ще не знати коли. Сопух є, але кип'ячки не чути.

— Вона підійде, Івануню, вона підійде,— радісно говорив жид.

— Сама не підійде. Треба прокопати ще зо сажень, то, може, буде.

— Йой! — скрикнув Йойна, мов ужалений. — Ще зо сажень? А я гадав сьогодні на ніч забивати.

— Та можеш собі забивати, коли хочеш. Але з того такий буде пожиток, що в ямі набереш тільки сопуху, що завтра треба буде до полудня двома млинками добре працювати, поки там чоловік буде міг показати носа в долину.

Йойна стояв ні в сих ні в тих. Ним аж теліпало щось, аж била лихорадка з великої нетерплячки, але, з другого боку, він знав добре, що я також не привик говорити на вітер. Ще хвилюку він пробував змагатися.

— Ей, Івануню, а не дуриш ти мене?

— Ну, то лізь сам у яму та переконайся!

— Ни-ни, та я нічого! Хіба я що? Нехай буде так, як ви мовите! То, по-вашому, ще нині нема що забивати її?

— Власне треба лишити отворену, щоби виходив сопух. До кип'ячки ще не близько.

— Але ви тут ночуйте! Ану ж би вночі кип'ячка вибухла? А якби щось до чогось, чуєте, Івануню, дайте мені знати!

— Та вже ви, Йойно, не бійтеся,— мовлять ріпники.— Іван хоч би хотів піти, то не піде нікуди, бо слабий.

— Але ви не лишайте його самого.

— Що, і ми всі мали би тут ночувати коло вашої ями? А нехай вона западеться вам! А де ж то хто бачив таке, щоби ріпник, маючи гроші в

кишені, не пішов погуляти собі? Чуєте, он у Мендльовім бараці вже грає музика. Давайте гроші!

— Ні,— мовить Йойна. — Знаєте що, любі мої, ночуйте ви тут нині! Я вам завтра виплачу, не буду питати, що шабас. А нині я вам не дам нічого, щоб вас не кортіло на гуляння. Принесіть собі тут хліба, горівки, ковбаси,— я зараз накажу Мендлеві, щоби прислав вам усього досить, а самі не ходіть нікуди. Прошу вас, уже сю ніч не відходіть нікуди. Припильнуйте мені сеї ями! Мені все здається, що сеї ночі тут буде щось. А якби, нівроки, що до чого, то, прошу вас, хоч би опівночі, зараз дайте мені знати.

Він говорив, дроботів, гладив нас попід бороди, відходив і знов вертав, і просив, і підлещувався. Видно було, що страх йому не хотілося відходити від ями. Що хвиля ставав над нею, вдивлявся в її темне гирло, нюхав важкий нафтовий сопух, що валив із неї клубами, а все прислухувався, чи не булькоче що в її нутрі. Аж трясся, щоб узяти лампу і при її світлі заглянути в нутро ями, але се була небезпечна забава, міг зробитися вибух. Я все ще лежав, нібито недужий, на околоті соломи, що, розпростертий у куті кошари, служив за постіль для того, хто ночував коло ями. Лежу і потерпаю: ану ж дідьча кип'ячка бухне в тій хвилі, засичить, заклекотить і забулькоче. Кілька разів мені навіть причувався той клекіт, але все те була мана. Врешті якось-не-якось Йойна пішов. На небі замиготіла перша зірниця, йому пора була засідати на шабас. Я встав із свого околоту і проводив його очима аж геть долі вулицею. Він жив з жінкою і дітьми в селі, доброї чверть милі від ями.

Ну, пішов! Щез! Тепер уже, певно, не верне...

V

— Гей, хлопці! — скрикнув я до своїх ріпників.— Сюди! До мене!

— А що там?

— Буде полуйка.

— Коли?

— Зараз.

— Як то зараз? Хіба є кип'ячка?

— Нема ще, але як я захочу, то зараз буде. Біжіть котрий до Нути. Здається, він ще є в кошарі.

— Я чув його, ще там щось гаркотить із своїм касієром,— потвердив один ріпник.

— Біжіть до него, кличте його сюди, а так, щоби ніхто не знав, пощо.

Поки там один скочив, перекинувся, мов собака, через паркан і побіг шукати Нути, я напомацки поліз до ями.

— Хлопці! Два вас до мене! Держіть мене за ноги! А міцно!

Вони, не говорячи ані слова, вхопили мене за ноги. Тоді я, звисившись головою вниз у яму, а за головою поповзши й цілим животом, налапав на сучку цямрини кінець того шнура, що почепив там, коли мене витягали наверх. Сопух із ями дусив мене, але мені се байдуже. Обвивши собі той шнурок міцно довкола руки, я шепнув своїм хлопцям:

— Тягніть мене!

Потягли. Я міцно торгнув шнуром, підняв дзюбак, що був застромлений у землю на дні ями, його вістря — я чув се — відвалило там добрий кусень глини. І в тій хвилі в ямі засвистало, засичало, зашипіло,

мов півкопи лютих гадюк, а далі забулькотіло, заклекотіло, мов окріп у великім казані. Мої товариші зрозуміли:

— Кип'ячка!

В тій хвилі вбіг Нута до кошари

— Ни, що тут чувати?

— Слухайте, Нуто!

Він недовго й надслухував.

— Ни, нівроку-нівроку! — сказав він якось так, мов раптом дістав велику оскомину.

— А чого ви мене кликали?

— Не знаєте чого? Адже се наша полуйка. Купіть собі її.

— А!

Він скрикнув се так радісно, немов знайшов на дорозі цілу сотку.

— Добре.

— Почому даєте?

— Як звичайно: десятка за бочку.

— Кілько маєте бочок порожніх?

— Ті, що на возах — усі двадцять порожні. Моя яма нині вичерпалася; я забив її.

— Добре. Ладьте гроші. А ми, хлопці, до роботи!

Зараз мої хлопці кинулися, розібрали одно перило паркана, прикотили віз з бочкою, вложили в відро тяжкий камінь і спустили його в яму. Недалеко й ішло вниз! За хвилю вернуло назад повне. Зараз ми від Нути принесли ще три відра, почепили всі чотири на один вал на дві линви і давай черпати. За півгодини бочка повна — назад з нею на Нутів ґрунт! Свіжу сюди! За півгодини і ся повна — назад з нею! Свіжу сюди!..

Попрацювали ми отак до самого рана. Нута не сидів при нас, але його касієр, відправивши свого сторожа, сам сидів цілу ніч у своїй кошарі. Ще не світ не зоря, а всі двадцять бочок Нутових були повні. Тоді ми паркан назад поставили, сліди позагрібали, в своїй кошарі зробили порядок, а діставши кожний, як нас було вісім, по двадцять і п'ять ринських на руку, а надто ще десятку на почесне, полягали спати, мов і ніде нічого.

Ледво ми хвилечку полежали, не встигли і задрімати, аж біжить наш Йойна.

— Що тут чувати? — то були перші його слова. І, не чекаючи відповіді, він просто біжить до ями. Не потребував і заглядати до неї: корби, линви, всі цямрини, все було чорне, все так і капало від кип'ячки.

— Іване! Іване! — крикнув він не своїм голосом, торгаючи мене за плече.

— А що там? — буркнув я мов спросоння, хоч я не спав і чув усе добре.

— Ни, що тут сталося?

— Та самі бачите.

— Є кип'ячка?

— А є.

— А чого корба мокра? Чого цямрина мокра?

— Бо вибухла і все забризкала.

— Ой-ой! Вибухла! Так міцно вибухла!

— Адить, нас усіх обляпала.

— Вас усіх? А то як?

— То як зачало в ямі щось шипіти та свистати, аж ми побудилися і скочили всі до ями. а в тій хвилі як не бухне кип'ячка, так нас усіх і обляпала.

— Ни, Івануню, то не може бути! Ви мене дурите!

— Та подивіться на мене, як я виглядаю!

Справді, я виглядав, як дідько, весь обмазаний кип'ячкою. Ми вночі про се й не подумали, а тепер мусив чоловік вибріхуватися. Але жид як учора був розгарячований та сам не свій, так тепер, коли вже був певний свого, був холодний, немовби обілляв його холодною водою.

— Ей, Івануню, якось то мені не віриться! Я ще не чув, щоби кип'ячка так бухала.

— А я чув і сам на свої очі бачив.

Тим часом у кошарі робилося чимраз видніше і видно було сліди свіжої розритої землі, перемішаної з кип'ячкою, і сліди коліс, що вели аж до Нутового паркана. Йойна мало не пожирав очима ті сліди.

— Івануню, а то що за сліди?

— Які сліди?

— Та от, так, як би вози заїздили і виїздили з кошари.

— Ще, може, й кінські копита побачите? Певно, дідько чвіркою заїздив і вам маєток у яму кинув.

— Ні, Йвануню, не жартуй! Що то за сліди?

— Та то від наших тачок сліди. Ми ще вчора вечір вивозили леп із кошари.

— Ага! Ну, але ж бо тут усюди кип'ячки накапано!

— Та що вам, Йойно, привиджується? Чого ви чіпаєтеся? Накапано, бо з ями бухло та накапало. Адже ж ми вашу нафту не закрали. Візьміть її собі! Он там вам її, певно, повна яма.

— А може, ви й закрали, Івануню, га? Знаєте, я не хочу вам сказати злого слова, але мені здається, що ви вже троха черпали її.

— Ага! — скрикнули ріпники, що, лежачи в кошарі і досі, мовчки прислухувалися тій розмові. — Тепер ми вас розуміємо, Йойно! Ви заговорюєте так, щоби не дати нам полуйки.

— Певно, що не дам! — скрикнув нараз Йойна, аж підскачавши спересердя. — За що маю дати? Ви самі взяли собі. Ви не дали мені

знати! Ви обікрали мене! Ви цілу ніч черпали мою кип'ячку. Гвалт! Злодії!
Гвалт! Розбійники! Що я маю робити?

Йойна зачав кричати і скакати по кошарі, мов божевільний.

— Будьте тихо, Йойно,— промовили ми до нього помалу, але з притиском. — Будьте тихо, бо вам буде гірше. Де маєте хоч одного свідка на те, що говорите?

— Я знайду!

— Як знайдете, тоді говоріть. Скаржте нас до суду. А тепер будьте тихо! І заплатіть нам за роботу.

— Заплатити? За що я вам буду платити? Ви обікрали, обрабували мене, а я ще маю вам платити?

Сего було для нас забагато. Бачу, що мої хлопці зуби закусують, а се злий знак. Коли чоловік натще, а зуби закусує, то стережись його.

— Хлопці,— мовлю до них. — Будьте спокійні. Йойна жартує.

Але Йойні не до жартів. Його очі, мов миші, раз у раз бігають за слідами коліс із кошари до паркана і назад. Далі він не витримав, скочив з кошари, мов кіт, видряпався на паркан і зирнув на той бік.

— Ай-ай! А тут що! А тут що! — скрикнув він, і вхопив себе за пейси, і в тій хвилі як довгий гримнув із паркана.

— Та що там, Йойно?

— Я зараз біжу до Дрогобича! Даю знати до криміналу. Пішлю по шандарів. Се крадіж! Се розбій на гладкій дорозі. Таж там, як на долоні, видно цілий гостинець, куди мою кип'ячку возили. Цілі калюжі накапано.

— Не робить із себе дурня, Йойно! Адже при вас учора Нута возив кип'ячку — свою, не вашу. Ще якраз під парканом одна бочка трісла. Ви самі бачили, самі сміялися! — Так говорили Йойні ріпники. Але Йойна не переставав йойкати і вайкати.

— Слухайте, Йойно,— мовив я до него, коли він увійшов до кошари,— не шукайте собі напасті на нас. Заплатіть нам за роботу, дайте нам за полуйку, що нам належиться, і розстанемося по-доброму.

— Розстанемося?

— Ну, та певно! — скрикнули ріпники. — Коли ви ні за що, ні про що позлодіяли нас, то ми у вас довше не будемо робити! Шукайте собі інших робітників.

— Овва! І знайду! — скрикнув Йойна.

З тяжким болем серця він виплатив нам наш заробіток, ще з півгодини ми мусили торгуватися з ним за полуйку і ледво видерли її у него, мов собаці з зубів, і тоді попрощалися з ним.

— Бувайте здорові, Йойно! Дай вам, боже, щоб та яма була така щедра для вас, як ви для нас! — крикнув йому один на відхіднім.

— І щоб ви не дочекали більше нікому полуйки давати! — поправив другий.

А Йойна все ще стояв у кошарі, вайкотів потиху і з острахом та цікавістю вдивлявся в недобре затерті сліди, що вели з его кошари до Нутового_ паркана.

Чи не сміха? Як йому закликали ріпники, так усе доразу з ним сталося!

Цілий той шабас нипав Йойна, муркотів, цмокав, йойкав, а далі зібрався і рушив до рабина. Заскаржив Нуту. А я у Нути став на роботу, то все знаю від него самого. Заскаржив Нуту у рабина, що сей обікрав його, а Нута собі байдуже. Сміється. Що йому рабин зробить? Він за нашу полуйку взяв чистих п'ять соток, і що йому біда зробить!

Почав Йойна на вулиці чіпатися Нути, почав кидатися на него зовсім без пам'яті. Видно було, що чоловік помалу з глузду зсувається. А все одно торочить: обікрали мене! обрабували мене!

Та бо й яма, в котрій показалася кип'ячка, зробила йому збитка. Йойна наняв нових робітників, почали черпати, начерпали щось п'ять бочок кип'ячки та й годі. Забив Йойна яму, переждав день — пусто, переждав другий — пусто. А у Нути, хоч яма плитша, кип'ячка йде та йде. Я, роблячи у Нути, бачу бувало, як Йойна ходить коло своєї кошари, розводить руками, муркоче щось, стає, і знов бігає, і заглядає до ями, і сам не знає, що з собою діяти. Не раз аж язик мене свербить, щоб запити собі з него, але знов і жаль мені його стане. Ми справді троха скривдили його. Але хто ж знав, що яма так живо вичерпається?

— Йойно,— мовлю раз до него з-за паркана.

Він аж звергся, почувши мій голос, немовби хто наглим вистрілом пробудив его со сну.

— Не бійтеся! Се я, Іван.

— Ни, чого тобі треба?

— Послухайте ви мене, Йойно,— мовлю йому щиро,— покиньте ви тепер сю яму, копліть он там у долинці.

Він не відповів нічого, але справді послухав мене. Другого дня його робітники забили сю нещасну яму і взялися до тої, що була розпочата в долинці. Працювали коло неї кілька день. Здавалося, що Йойна успокоївся троха, тільки очі его блищали якимсь несамовитим огнем, а на вулиці, коли йшов, то не пізнавав нікого.

Аж одного дня чуємо: крик коло Йойнової ями. Ріпники покинули роботу і кличуть Йойну. А він якраз тоді сидів чи, може, дрімав у тій самій кошарі, де ми зробили собі полуйку.

— Господару! Господару! — кричать ріпники з долини. — А ходіть-но сюди!

Було саме полудне. Ми спочивали, в ямі не було нікого, то ми, почувши крик, повибігали з кошари.

— Ого, — мовлю я,— у Йойни сьогодні полуйка буде!

Саме в тій хвилі вибіг Йойна з кошари і, мабуть, почув мої слова, бо, біжучи, крикнув у наш бік:

— Ага, чорта з'їсте, не полуйку!

Ми зареготалися, повилазили на паркан і дивимося, що буде. А Йойна ще не добіг до ями і кричить здалека:

— А що, є кип'ячка?

— Є.

— А не бухає?

— Ні.

— А багато?

— Та вже пів'ями.

І напівжартом-напіврадісно один додав:

— Але то полуйка буде!

В тій хвилі Йойна зовсім сказився. Він кинувся на бідного ріпника та й лус його в лице!

— Ось тобі полуйка! А, драби! А, розбійники! І ви хочете мене обікрасти? Не дам! Не дам! Нічого не дам!

І він у якійсь шаленій нетямі кинувся до ями і, розхрестивши руки, припав ниць, щоб закрити собою те джерело свого багатства. Гирло ями було досить вузьке. Він, опершись колінами на одній цямрині і вхопивши розхрещеними руками обі суміжні, заслонював собою яму, немов хтось хотів відібрати її у него, і все кричав:

— Не дам! Нічого не дам! Гвалт! Рятуйте! Розбійники!

Почали збігатися люди з усіх боків, а побачивши Йойну над ямою і не розуміючи, чого він хоче, думали, що сталося якесь нещастя, що хтось упав до ями або задусився. А в мні аж серце застигло.

— Хлопці! — скрикнув я до ріпників, що стояли довкола ями.— Він здурів! Відтягніть його від ями! Живо!

— А нехай його дідько візьме! — буркнув, не рушаючися з місця, той, що дістав невинно ляпаса.

І в тій хвилі Йойна, отуманілий від замороки, що валила з ями, вхопився обома руками за груди, бо йому нестало духу, а стративши підпору, тільки мигнув, замахав патинками і, мов галушка, булькнув у яму. Кип'ячка, що мала дати йому багатство, дала йому смерть. А полуйки своїм ріпникам таки вже не дав.

Його витягли аж за три дні, бо до ями через замороку не можна було доступити.

* Чорт твоєму батькові (євр.). — Ред.

* Чи ти збожеволів? (євр.).— Ред.

* Божевільний (євр.) — Ред.